

MATERIA MEDICA'DAN GÜNÜMÜZE UZANAN TIBBİ BİTKİ: ISIRGAN

URTICA as a Medicinal Plant Written by Dioscorides in his Work Materia Medica is Currently used Today

Gülşel KAVALALI¹

¹Prof. Dr., İstanbul University, Cerrahpaşa Medical Faculty (Retired)

ÖZET

Yunan hekimi ve botanikçisi Dioscorides *Materia Medica* adlı eserinde 700 den fazla endemik ve 1000 den fazla tıbbi bitkinin yayılışını, özelliklerini ve kullanılış şekillerini geniş bir şekilde anlatmıştır. Bu eser botanik ve farmakoloji dalında günümüze ışık tutan eski ve değerli bir çalışmadır. Dioscorides bu eserinde Isırgan bitkisine de geniş bir yer ayırmıştır. Bitkinin türleri, yayılışları belirtilerek çeşitli formlarının hangi hastalığa karşı nasıl kullanılacağı hakkında da bilgi vermektedir.

Anahtar Kelimeler: Dioscorides; *Materia Medica*; Isırgan

ABSTRACT

The Greek physician and botanist Dioscorides who lived in Anazarba (near Adana) has defined more than 700 endemic and more than 1000 medicinal plants with their characteristics, distribution and information in *Materia Medica*. This work often said to be the oldest and most valuable work in the history of botany and pharmacology.

Dioscorides recommended *Urtica* species for various ailments. He advised that the leaves of *Urtica* should be applied for many diseases. This plant still is being used for medical and non-medical purposes all over the world.

Keywords: Dioscorides; *Materia Medica*; *Urtica*; Medicinal Plants

GİRİŞ

Materia Medica'nın yazarı olan Pedanios Dioscorides, antik bir şehir olan Anazarba'da (bugün Adana ilimize yakın Anavarza) yaşamış eski bir Yunan hekimidir (1yy BC). Tıbbi botanik kitabı olan *Materia Medica* eski Yunan dili ile yazılmış, daha sonra diğer dillere tercüme edilmiştir. Bu kitapta 700 kadar endemik bitki türü ve 1000 den fazla da tıbbi drog kayıtlıdır.

Dioscorides'in bu eserinde tıbbi bitkilerin toplanması, saklanması, özellikleri, kullanılışları, zehirli olup olmadıkları etraflı bir şekilde izah edilmektedir. Türkçemizde "ısırgan" olarak bildiğimiz bitki *Materia Medica*'da "Akaluphe" olarak geçer.

Bu bitkiye Romalılar "Urtica", İngilizler "Nettle", Almanlar "Brennessel", İtalyanlar "Ortica", Fransızlar "Ortie", İspanyollar "Ortiga" olarak isimlendirmişlerdir. *Urtica* ismi Latince Uro (yakmak) ve Ürere (sokmak) manasındadır. Anglosaksonlarda *Nettle* ismi Netele (needle: iğne) kelimesi karşılığıdır.

Urtica L. (Fam. Urticaceae) cinsi hem tıbbi hem de tıp dışı olarak çeşitli maksatlarla kullanılmaktadır.

Urtica cinsi yıllık veya çok yıllık, bazı türleri iki eşeyli, yeşil renkli, batıcı tüyleri olan, yabani olarak hemen her yerde kolayca yetişen bir bitkidir. *Urtica dioica* ve *Urtica urens* olarak bilinen iki türü American ve British Herbal Pharmacopoeia, Martindale ve DAC'da (Deutschen Arzneimittel Codex) kayıtlıdır.

ISIRGAN BİTKİSİNİN TIP DIŞI KULLANIMI

Besin Olarak Kullanımı

Isırganın taze yaprakları vitamin ve mineral bakımından zengindir. Ayrıca en iyi kaliteli protein de taşımaktadır. Taze yapraklar özellikle Haziran ayı başında toplanır ve çeşitli yemekler (çorba, börek, zeytinyağlı) yapımında kullanılır. Taze yapraklar süt veren hayvanlara yedirilirse sütün miktarı ve kalitesi artar.

Kâğıt, Bez, İplik Yapımında Kullanımı

Isırgan türleri kâğıt yapımında ve pamuk gibi el dokumalarında, kumaş yapımında kullanılır. Nepal yerlileri tarafından (Nepal de ısırgan bitkisine ALLO denir) ev dokuma tezgâhlarında ipeksi keten görünümünde kumaşlar dokunur . Ayrıca bu ipliklerden balık ağı da yapılır. Canvas denilen kumaş ısırgan bitkisinden yapılır.

Peynir Yapımında Kullanımı

Isırgan bitkisinin kümeleşme (koagüle olma) özelliğinde dolayı peynir oluşumunda kullanılmaktadır.

Boyacılıkta Kullanımı

Yapraklarının güzel yeşil renginden dolayı, özellikle yün kumaşların boyanmasında kullanılır. İkinci Dünya Savaşı'nda Avrupa'da asker elbiselerinin boyanmasında kullanılmış, kamuflaj malzemesi olarak yararlanılmıştır.

ISIRGAN BİTKİSİNİN TIPTA KULLANIMI

Tıbbi etkisi sayılamayacak kadar çoktur. Romatizma, ekzema, astma, deri hastalıkları, diüretik olarak ve prostat büyümesinde kullanıldığı çeşitli hayvan deneylerinde ve klinik araştırmalarla gösterilmiştir.

Dışardan saç toniği olarak saç şampuanlarında etkinliği kanıtlanmıştır

Materia Medica'da ısırgan bitkisinin 2 türü kayıtlıdır. Urtica pilulifera (kara ısırgan), Urtica urens (küçük ısırgan) Dioscorides'e göre ısırgan bitkisi köpek ısırıklarına, ülser, tümör oluşumuna ve ağrılara karşı kullanılır. Ayrıca diüretik ve mide bulantısında da etkili olduğu bilinmektedir

Galen "De Simplicibus" adlı eserinde ısırganın laksatif ve diüretik olarak, ayrıca kangrende, iltihaplı yaralarda, şişmelerde, burun kanamalarında, ağız yaralarında kullanıldığından bahsedilir

1995-2003 Arasında Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'nde Faaliyet Gösteren "Bitkisel İlaçlar Araştırma Ve Uygulama Merkezi"nde Ülkemizde Yetişen Isırgan Türleri Üzerinde Yapılan Araştırmalar

Bu bitkinin Ülkemizde kullanılan türleri üzerinde İ.Ü. Rektörlüğü Bitkisel İlaçlar Araştırma Uygulama Merkezinde, Araştırma fonu destekli birçok farmakolojik çalışma yapılmış ve yayınlanmıştır.

1. Urtica dioica türünden antikoagülan etkili bir madde izole edilmiş ve aktivitesi trombin zamanı (TT), protrombin zamanı (PT) ve kısmi tromboplastin zamanı (aPTT) ölçülerek ispatlanmış. Bu izole edilen maddenin 1mg.nın 0.28 mg heparin aktivitesine eşit olduğu gösterilmiştir
2. Gaz Likid Kromatografi metodu ile ısırgan bitkisinin tohum yağı incelenmiş, en fazla linoleik asitin olduğu bulunmuştur
3. Isırgan bitkisinin tohumu petrol eteri ile ekstre edilmiş ve sıçanlar üzerinde yapılan çalışmada doza bağımlı anti-inflamatuar etkisi incelenmiştir
4. Isırgan tohumundan Lectin isminde bir protein yapısındaki bir madde elde edilmiştir. Bu madde sıçanlara tatbik edilerek karaciğer enzimleri incelenmiştir. Bu madde sıçanlarda adjuvan artritte uygulanmış ve 25. günde alınan kan örnekleri üzerinde karaciğer enzimlerinden alkali fosfataz ve aminotransferaz enzimleri tayin edilmiştir. Ayrıca alınan kesitlerle histolojik olarak karaciğer dokusu

üzerindeki rejeneratif oluşum gösterilmiştir.

5. Isırgan tohumlarından elde edilen Lectin maddesinin hipoglisemik aktivitesi sıçanlarda yapılan diabet modelinde incelenmiş, bu çalışma da aynı zamanda histolojik olarak değerlendirilmiştir.

BİLGİ: Bu makale 2009'da Antakya'da gerçekleşen VI. Lokman Hekim Günleri'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

KAYNAKLAR

Therapeutic and Nutritional Aspects of Stinging Nettle (Urtica) Edited by Gülsel Kavalalı by Taylor and Francis, London-NewYork 2003